

Rederijkersballade schrijven

Productiehandleiding

Hieronder volgt een verslag van het ontstaan (de 'groei') van een 'rederijkersballade'. Voor bijzonderheden over deze klassieke vorm, speel ik eerst leentjebuurt bij een de website <http://olve.be/Gedichtendag%20op%20OLVE.htm>. Daar vinden we de volgende tekst:

Ballade (of refrein)

De ballade is een refreindicht. Dat wil zeggen, dat één regel een aantal malen wordt herhaald. Er is een hele familie van balladen, maar we beperken ons tot de Franse of rederijkersballade.

De rederijkersballade bestaat uit drie octaven en een kwatrijn. Elke strofe heeft als laatste regel het refrein. De structuur is als volgt:

ababbcbC (waarbij C het refrein is)
ababbcbC
ababbcbC
bcbC

Het laatste kwatrijn wordt envoi genoemd (soms opgedragen aan de Prince van de rederijkerskamer).

Er worden maar drie rijmklanken gebruikt. Kies die dus zorgvuldig, vooral b, omdat die veertien keer voorkomt. Voorkom in alle gevallen rijk rijm (hele woord wordt herhaald), een doodzonde in balladen.

Het metrum is jambisch, traditioneel vijf voeten* per regel. Korter kan, maar geeft vaak problemen. Qua inhoud kan een ballade ernstig, vrolijk of amoureuus zijn. (*Meer over 'voeten' of 'versvoeten' e.d. zie <http://nl.wikipedia.org/wiki/Metrum>.)

Een voorbeeld van Drs. P om het wat concreter te maken:

Ballade

*Je moet wel weten waar je aan begint
Zo'n dichtwerk is een hele escapade
Je hebt je dan bij voorbaat vastgepind
Aan wetten zonder gekheid of genade
Dus ga zorgvuldig bij jezelf te rade
Begin niet bovenaan, want dat is stom
Een goede wenk komt hier – ha ha! – te stade
Die regel aan het slot, daar gaat het om*

*De vorm moet àf zijn, dat begrijpt een kind
Vernuftig taalgebruik doet ook geen schade
Verwerp het kreupelrijm, en het Sint/vrind
Schenk echte wijn, geen slappe orangeade
Duid humor daarentegen niet ten kwade
Alsof je rondliep in een heiligdom
Wees vrij, maar – zij het zielskreet of boutade –
Die regel aan het slot, daar gaat het om*

*Het is maar net wat men bezingbaar vindt
Want alles kan, ook 't kleinste, ook 't gesmade
Een hoest die blaft, een boerenvrouw die spint
Het sierlijke gezwem van een najade
De levenslange trek van een nomade,
De bolle guitenstreken van Dik Trom
Het onderwerp is eigenlijk façade
Die regel aan het slot, daar gaat het om*

*Prins, sla welwillend dit geknutsel gade
Het viel nog lang niet mee, wat ik u brom
Maar hier is dan het eind van mijn ballade
Die regel aan het slot, daar gaat het om*

De vraag luidt: hoe schrijf je nou zo'n lastig ding? Een antwoord (mijn antwoord) vind je hieronder.

De stokregel: het begin

Ik begin met 'Ballades zijn een kwestie van techniek', de zogeheten *stokregel*.

Ik zoek daarbij twee rijmbare klanken: één keer mannelijk (-ijd, -ijt, -eit, -eid) en één keer vrouwelijk rijm (-eren)

Daar kom ik op door de volgende inleiding, die me zo te binnen schiet:

Een rederijker die in onze tijd

verdwaald toch een ballade wil proberen

Dus weten we al hoe abab bcbC gaat:

a -ijd, (-ijt, of -eid/eit)

b -eren

a -ijd

b -eren

b -eren

c -iek

b -eren

C -iek

En ik stel vast dat ik weer een vijfjambische regel te maken heb, de *pentameter*.

Het 'materiaal'

Wat wil ik vertellen in het gedicht? In dit geval: hoe je een ballade schrijft. Het mooiste is een pakkend en logisch verhaaltje, een beetje grappig. Omdat de inhoud leuk is of omdat de taal wat op de lachspieren werkt. Het leuke van een vorm als de rederijkersballade is dat je snel een spanning krijgt tussen de rotsvaste ('stijve') vorm en de losse inhoud.

Ik kijk allereerst naar de eerste strofe (en houd ondertussen een schuin oog op de vier slotregels, want die kunnen het geheel maken of breken). Mijn ervaring is dat na een sterke eerste strofe het maken van de andere twee gemakkelijker wordt. Wel uitkijken dat je niet al je rijmkruit ineens verschiet.

Ik ga grondig te werk en probeer alle mogelijkheden. Eerst zet ik er één letter voor, dan twee, dan drie, enz.

a

-ijd: nijd, wijd, strijd, gewijd + werkwoordsvormen van lijden, mijden, rijden, wijden, glijden, snijden, strijden, overlijden

-ijt: bijt, mijt, (rijt,) krijt, kwijt, smijt, spijt, vlijt, schijt, (habijt), jolijt, tapijt, respijt, profijt, ontbijt, gesmijt, verwijt, appetijt + werkwoordsvormen van (ver)bijten, wijten, kwijten, slijten, smijten

-eit: feit, (geit, heit), pleit, alles op -teit +

-eid: meid, beleid, geheid, alles van meer dan drie lettergrepen op -heid + werkwoordsvormen van weiden, geleiden, spreiden, scheiden, herleiden, verbeiden (wachten tot iets gebeurt, ouderwets taalgebruik), verleiden

b

-eren = bijna oneindige variatie in werkwoorden

-eren = meervouden van zelfstandige naamwoorden op -eer: (beer,) heer, Here, keer, (meer, peer) veer, speer, sfeer, sneer, zweer, beheer (wijsgeer NIET, want om te rijmen moet de klemtoon op *eer* liggen).

c

-iek: piek, wiek, ziek, Griek, epiek, kliek, kwiek, sjiek, uniek, antiek, ethiek, fysiek, gotiek, komiek, ludiek, muziek, optiek, paniek, reliek, kroniek, mozaïek, portiek, ritmiek, rubriek, hectiek, kliniek, metriek (komt vast van pas!), tactiek, repliek, polemiek, retoriek, politiek [Dat gaat wel lukken, want -iek is een productief achtervoegsel. 'Productief' betekent hier dat je er veel woorden mee kunt vormen.

+ werkwoordsvormen van pieken, wiek. Let op: alleen het eerste persoon enkelvoud rijmt hier. Erg productief zal dit dus niet zijn. Ik zou zeggen: laat maar zitten.

en let ook op spellingvarianten zoals -ique en evt. -ic: (Mozambique,) vertu héroïque.

Meestal voel je van tevoren wel welke woorden inhoudelijk passen. De woorden die dat niet doen heb ik tussen haakjes gezet. Wel opschrijven, want ze kunnen misschien in een uitdrukking van pas komen.

Ik denk altijd vanuit de eenlettergrepige woorden 'naar boven', d.w.z.: soms kun je het woord links verlengen: beleid -> horecabeleid. Of nijd -> penisnijd. Belangrijk: het moet wel in het metrum passen! Wat dus niet kan: strijd -> wedstrijd. Dit rijmt namelijk niet, omdat de klemtoon op de voorlaatste lettergreep komt te liggen.

Kijk ook naar mogelijkheden die uitdrukkingen bieden. Met 'krijt' kun je misschien niks, maar wat te zeggen van 'in het krijt'?

Dit is het basismateriaal waaruit we kunnen kiezen. We hebben nodig:

a $3 \times 2 = 6$	6 -ijd-varianties
b $3 \times 4 + 2 = 14$	14 -eren
c 4 (want de stokregel wordt herhaald)	4 - iek

Moet te doen zijn, lijkt me.

De eerste strofe

Voor de eerste strofe moeten we ababbcbC kiezen:

*Een rederijker die in onze tijd
verdwaald toch een ballade wil proberen*

*-ijd
-eren*

*-eren
-iek
-eren*

Ballades zijn een kwestie van techniek

Welke woorden kunnen we gebruiken voor een logisch verhaal? Soms sturen die woorden het verhaal. Soms heb je een helder begin waar je woorden bij moet zoeken. Ik zet altijd een aantal woorden op een rijtje die mij tot zo'n verhaal moeten inspireren:

Ha, daar is al een mogelijk rijmwoord: *inspireren*

Ik ga nu systematisch te werk en schrijf mogelijk bruikbare associaties meteen erbij:

a

lijdt, (aan de dichtkunst) wijdt, geheid, verleidt, glijdt (iets met schrijven en inkt?)

b

zeer vele mogelijkheden (en daarom juist lastig, zoals het verschil tussen open vragen en *multiple choice*)

c

* epiek, antiek, komiek, ludiek, muziek, (in zijn) optiek, publiek, kwiek, specifiek, klassiek

* metriek, ritmiek (zou ik tot strofe twee of drie, of zelfs na de envoi bewaren)

* vertu heroïque (idem)

Een rederijker die in onze tijd

verdwaald toch een ballade wil proberen

dit vraagt om 'moet' -> *moet zien dat hij haar aan een thema wijdt*

dit vraagt om 'dat' -> (ik denk aan iets van 'een modern publiek moet amuseren) ->

dat pom pom pom pom pom amuseren -> vraagt om 'kan amuseren' ->

dat pom pom pom pom kan amuseren

Ik kom op 'Jan en alleman' (assonanties zijn goed en inhoud deugt) ->

Een rederijker die in onze tijd

verdwaald toch een ballade wil proberen

moet zien dat hij haar aan een thema wijdt

dat Jan en alleman kan amuseren

Hier hebben we de eis geformuleerd waaraan een ballade, maar ook andere 'kunst' in onze tijd moet voldoen. Het nieuwe thema doemt op: iedereen moet geamuseerd worden.

Hij wil zijn taal, zijn boodschap op een bepaalde manier goed 'aankleden', dus:

hij wil zijn boodschap sierlijk kostumeren

dit vraagt om 'met' -> het eind vraagt om *-metriek* -> *met vaste vorm en pom pom pom metriek* ->

welk bijvoeglijk naamwoord past hier? heldere! -> *met vaste vorm en heldere metriek*

-eren -> 'hij zal dus pom pom pom pom leren' deze regel is cruciaal, de strofe ontleent hieraan haar kracht, omdat het de verbinding legt het de stokregel) ->

Ballades zijn een kwestie van techniek

Om dit goed te doen, schrijf ik het gevondene altijd even geheel uit:

Een rederijker die in onze tijd

verdwaald toch een ballade wil proberen

moet zien dat hij haar aan een thema wijdt

dat Jan en alleman kan amuseren

Hij wil zijn boodschap sierlijk kostumeren

met vaste vorm en heldere metriek

dus laat hij zich door regels inspireren (of:)

dus gaat hij zich poëtisch outilleren (of:)

dus zal hij de conventies retoucheren

Ballades zijn een kwestie van techniek

Nog even poetsen. Dubbel 'willen' is niet mooi, dus:

*Een rederijker die in onze tijd
verdwaald toch een ballade wil proberen
moet zien dat hij haar aan een thema wijdt
dat Jan en alleman kan amuseren
Zijn boodschap zal hij sierlijk kostumeren
met vaste vorm en heldere metriek
dus gaat hij zich poëtisch outilleren:
ballades zijn een kwestie van techniek*

Bingo! Dat is de voorlopige eerste strofe. Regel zeven kan misschien beter. Technisch gezien klopt alles en het is ook inhoudelijk logisch.

Het is goed om ook te letten op poëtische kenmerken zoals allitteraties, assonanties, binnenrijm e.d.

Vaak zijn de vijfde en de zesde regel van de strofe de meest weerbarstige. Ze vormen de aanloop tot de slotregel.

Als ik er niet uitkom, kijk ik soms even verder. Via de volgende regel kom ik dan op de vorige.

Hier dringt zich het woord (hersens)gymnastiek voor de derde alinea aan mij op. Voor het slotkwatrijn kan dit ook natuurlijk. Dan wordt het -iek-woord in de derde misschien 'polemie' of 'politiek', of iets dergelijks.

Eerst nog even gekeken naar de tekst tot nu toe. Altijd kijk ik tussendoor of het geschrevene me nog steeds bevalt. Meestal gun ik het geheel dan nog een aantal kleine verbeteringen.

*Een rederijker die in onze tijd
verdwaald toch een ballade wil proberen
moet zien dat hij **haar** aan een thema wijdt -> gekunsteld, daarom alternatief: *zich*
dat Jan en alleman kan amuseren
*Zijn boodschap zal hij sierlijk **kostumeren** -> typisch ongebruikelijk en daarom geschikt*
*met vaste vorm en **heldere** metriek -> dat kan mooier**
*dus gaat hij zich poëtisch **outilleren**: -> = wapenen met gereedschappen***
*ballades zijn een kwestie van techniek**

* kijk naar de klanken in de omgeving: v van vaste vorm, m van metriek, -ier van sierlijk, -or(m) van vorm -> vierkante metriek, (strak in de metriek,)

Het moet bijvoeglijk zijn. Ik zoek een synoniem voor 'streng' -> krachtige metriek, machtige metriek (assonantie),

Nu kom ik op een heel ander idee: de vorm rotsvast/klemvast, het metrum tiranniek (of een andere, iets minder beladen term voor 'dwingend' -> artistiek is een mooi woord, maar dek te lading niet -> volumiek is wel aardig, zowel allitererend met de v als de m; het heeft de associatie van 'stevig', een 'stevig' metrum met de nodige massa. Volumiek wordt het dus. Een weinig gebruikt woord, dat best eens in het zonnetje gezet mag worden.

*Een rederijker die in onze tijd
verdwaald toch een ballade wil proberen
moet zien dat hij zich aan een thema wijdt
dat Jan en alleman kan amuseren
Zijn boodschap zal hij sierlijk kostumeren
het metrum vast, de vorm ervan klassiek
dus gaat hij zich poëtisch outilleren:
ballades zijn een kwestie van techniek*

De tweede strofe

**Het is leuk om de dubbele betekenis van techniek te gebruiken en vervolgens de termen die met die letterlijke betekenis te maken hebben, weer figuurlijk te laten terugkomen. Daar kunnen we dan de tweede aan ophangen. Wat moet je doen aan zo'n ballade? Boren, schroeven, schaven, timmeren... wat heb je nodig? Een fileermes ('fileren'),
We halen dus de inspiratie voor de tweede strofe uit een woord dat zich aandient aan het slot van de beginstrofe.

Hoe outilleer je je nu poëtisch? En welke rijmwoorden passen hierbij?

a

'strijd' = werpt iets (gereedschap) in de strijd
glijdt, snijdt, slijt, bijt, vlijt, spreidt
kwaliteit -> (wat nodig is omwille van de kwaliteit)

b

funderen, smeren (als olie om de schakels wat te smeren = metafoor voor partikels), kalibreren (= ijken, grootte vaststellen/gelijkstellen)

Nu het vinden van geschikte metaforen. Ik leg ballade-elementen naast instrumenten/benodigdheden en dergelijke:

vorm(vast)	schroef, klemmen, spijkereen
vorm maken	hakken, decouperen
lengte	lengtemaat, zagen, meten, duimstok, schuifmaat
thema	stevig funderen, erin hameren
werkwijze	dieselmotor, stoom, expansie
werkvolgorde	belangrijkste ->
eindredactie	schaaf, botte bijl, kruishout (schrijf je dingen mee af = delen gelijk, afschrijfmes, potloodlijn), ragfijn lijntje, zuiver
samenstellen	assembleren, lijm, schroef, verbindingen, zwaluwstaart, vingerlas, lassen, halfhout
creativiteit	maatwerk, tekentafel, potlood, schets beitel: snijden hakken, kerven
kleur	verf

(Ik heb dit niet allemaal zelf bedacht, maar heb een bevriende meubelmaker geraadpleegd.)

In deze strofe is het in dubbel opzicht belangrijk dat een-(en twee-)na-laatste regel toewerkt naar techniek. Letterlijk en figuurlijk namelijk.

Hij werpt zijn pom pom pom pom in de strijd

Hij werpt zijn pom gereedschap in de strijd -> lastig, één lettergreep, maar niet onmogelijk -> ik kijk naar boven en zie hem al: meet-:

Hij werpt zijn meetgereedschap in de strijd (een prachtige assonantie ook nog)

Nu verder uitwerken. We kunnen kiezen voor

- een opsomming van andere gereedschappen
- om... (iets te doen, controleren bijvoorbeeld, aha: -eren)
- die... (iets doen, ergens voor zorgen)
- en... (andere activiteit toevoegen)

Een optie is:

Hij werpt zijn meetgereedschap in de strijd,

-eren -> voor assembleren, decouperen -> een pom pom pom pom om te decouperen

-> een pom pom pom pom controleren

-ijd -> voorraad korte woordjes (partikels), ik zoek naar een synoniem voor woord/begrip dat techniek-gerelateerd is. -> smijt (woordjes er tussen smijten)

als olie om de schakels wat te smeren

Hier gaat het wat stroever allemaal. Dat overkomt mij vaak in strofe twee. Ik kan het weggelaten en nog even doorzetten. Ik kies voor het laatste.

zodat hij weet waar hij moet decouperen kan bij regel twee, of *als hij moet...*

Ik kwam hierop door de binnenrijm meet/weet; 'waar hij/als hij' klopt metrisch gezien echter niet.

Dat is een trochee in plaats van een jambe. Is daar een oplossing voor?

Ja, een aardige, omdat er een extra ee-asonantie inzit:

zodat hij weet wanneer te decouperen.

Dit maakt een logische voortzetting van deze zin in de volgende regel mogelijk: en daardóór ook weet waar hij die partikel er tussen moet smijten.

Hij werpt zijn meetgereedschap in de strijd,

zodat hij weet wanneer te decouperen,

de pom pom pom die hij ertussen smijt -> partikeltjes?

als olie om de schakels wat te smeren

Hij werpt zijn meetgereedschap in de strijd,

zodat hij weet wanneer te decouperen,

partikeltjes die hij ertussen smijt -> ik vind iets met glijden beter, maar je kunt niet 'iets glijden'.

Wat nu? 'partikels die hij liever mijdt' is te kort, maar inhoudelijk wel goed, want het liefst hebben we een gedicht met zo weinig mogelijk loze 'stopwoorden'. Wat is nu een leuke term voor 'kleine woordjes'?

Een komma mijdt de dichter liever ook, maar deze is soms nodig. Kunnen we daar wat mee? -> een komma pom pom die hij liever mijdt -> *het kommateken (dat hij liever mijdt)*. Die kan er mee door.

Zo schiet mij de vergelijking te binnen: *als olie om de schakels wat te smeren*

We hebben dus:

Hij werpt zijn meetgereedschap in de strijd,

zodat hij weet wanneer te decouperen;

het kommateken (dat hij liever mijdt)

als olie om de schakels wat te smeren

Nu moeten we toewerken naar de stokregel

-eren -> (botte bijl) hanteren -> pom pom pom pom pom botte bijl hanteren -> *Hij kan bij nood de botte bijl hanteren* (wanneer doe je dat? alleen in noodgevallen. Het is niet slim)
-iek -> fabriek? Nee, past niet in dit verband. minder chique (ingegeven door de botte bijl), leuk vanwege de afwijkende spelling. -> dit instrument geldt als minder chique (loopt niet, dus -> *een instrument dat geldt als minder chique/weinig chique*; ik kies voor 'weinig' omdat dit nog meer als understatement klinkt en ook nog eens een assonantie is: bijl - weinig
-eren -> fileren -> *het betere werk is slijpen en fileren* -> 'blijft' is nog beter, 'vergt' zou ook nog kunnen
ballades zijn een kwestie van techniek

Hebbes. Die laatste vier regels, daar was ik zo uit. Twintig minuutjes. Terwijl de vier daarvoor bijna drie uur hebben gekost.

*Hij werpt zijn meetgereedschap in de strijd,
zodat hij weet wanneer te decouperen;
het kommateken (dat hij liever mijdt)
als olie om de schakels wat te smeren
Hij kan bij nood de botte bijl hanteren,
een instrument dat geldt als weinig chique,
het betere werk blijft slijpen en fileren
ballades zijn een kwestie van techniek*

Het voorlopige geheel loopt als een trein, alsof het er altijd al was. Geen enkele rijm dwang, hak noch tak. Mooi houden zo.

Misschien kan 'het metrum volumiek' qua betekenis welk wat dichters naar 'kostumeren' toe. In 'de vorm klemvast' herkennen we dat kostumeren onmiddellijk. Iets met 'maat' misschien? Misschien toch iets om in het achterhoofd te houden.

En wellicht moet
het betere werk blijft slijpen en fileren:
toch
maar 't betere werk blijft slijpen en fileren: worden,
dit om de tegenstelling met de botte bijl te benadrukken. Het nadeel is wel een apocope ('t), alhoewel het een heel natuurlijke is.

een instrument dat geldt als weinig chique,
wordt
een instrument bekend als weinig chique,; opeenvolgend binnenrijm dat ook nog eens beter loopt.
Een 'datje' minder is altijd goed.

Dus:
*Hij werpt zijn meetgereedschap in de strijd,
zodat hij weet wanneer te decouperen;
het kommateken (dat hij liever mijdt)
als olie om de schakels wat te smeren
Hij kan bij nood de botte bijl hanteren,
een instrument bekend als weinig chique,
maar 't betere werk blijft slijpen en fileren:
ballades zijn een kwestie van techniek*

Derde strofe

Nu staan we voor de opgave van de derde strofe. Terugkomen op *Jan en alleman* uit de eerste strofe? Goed idee, want het is mooi losse eindjes vast te knopen.

De boodschap van deze ballade moet zijn dat het zeker ergens over moet gaan, maar dat het schrijven voornamelijk een kwestie van techniek is. Een opsomming van mogelijke inhouden doet het altijd (zie ook de derde strofe van Drs. P).

Ik *bedenk* zelden of nooit iets achter de computer. Liever gebruik ik pen en papier. Ik ga ergens zitten, bij voorkeur NIET in huis. Aan het begin van de strofe laat ik de computer helemaal los. Zodra ik een werkbare basis en een aantal mogelijkheden heb, kruip ik weer achter de machine en werk de ideeën uit. Nu is het dus tijd computer en huis te verlaten met de eerste twee strofes en de relevante delen van waaruit ik een selectie voor het nieuwe materiaal maak...

snijdt
onder het tapijt
met beleid

polemiek, meer specifiek, (niet) antiek, ludiek, optiek, repliek, republiek, retoriek, politiek

Ik zit even vast, want mijn aandacht gaat vooral uit naar het slot. Later verder over strofe drie.

Het slot

Zo doende 'ontstaat' de laatste vierregelige eerder dan de derde. De traditie is om met Prince/Prins(-) te beginnen. Ik kom om:

*Prince, laat vernuft en humor triomferen
en eer de taal met pom pom (deze) pom epiek
maar wat mooiweerverhalers ook beweren:
ballades zijn een kwestie van techniek*

Op mooiweerverhaal kom ik doordat ik een dubbele binnenrijm zocht bij 'eer de taal'. 'Hersen' in gymnastiek is gesneuveld ten bate van epiek met iets ervoor. Eerst had ik 'deze gymnastiek', maar dat vond ik te weinig in verband staan met het hoofdthema.

Via eristiek, esthetiek, maieutiek, novantiek en heuristiek kwam ik op 'deze pom-epiek'.

Lastig,

Het is eigenlijk wiskundige epiek, maar dat is een versvoet te veel (zie hoe wiskundig het is). Klinkende epiek? Mwah. Het moet iets strak-wiskundigs hebben. Meetbare? Meet-en-weet-? Te gekunsteld? Meetkunde-? Lichtheid is ook een kenmerk van de moderne ballade. 'Lichtvoetige' past niet in het metrum.

Het is amusementsepiek. Pret-epiek!

*Prince, laat vernuft en humor triomferen
en eer de taal met deze pret-epiek
maar wat mooiweerverhalers ook beweren:
ballades zijn een kwestie van techniek*

Derde strofe (vervolg)

Nu terug naar strofe drie. Spannend hoor. Ik moet alles weer oppakken, dus even recupereren:

*Een rederijker die in onze tijd
verdwaald toch een ballade wil proberen
is wijs als hij zich aan een thema wijdt -> moeten ook in r. 5 + wijs is alliteratie
dat Jan en alleman kan amuseren
Zijn boodschap zal hij sierlijk kostumeren
het metrum vast, de vorm ervan klassiek
dus gaat hij zich poëtisch outilleren:
ballades zijn een kwestie van techniek*

*Hij werpt zijn meetgereedschap in de strijd,
zodat hij weet wanneer te decouperen;
het kommateken (dat hij liever mijdt)
als olie om de schakels wat te smeren
Hij kan bij nood de botte bijl hanteren,
een instrument bekend als weinig chique,
maar 't betere werk blijft slijpen en fileren:
ballades zijn een kwestie van techniek*

*-ijd
-eren
-ijd
-eren
-eren
-iek
-eren
ballades zijn een kwestie van techniek*

*Prince, laat de vindingrijkheid triomferen -> 'humor' is te uitgesproken
en eer de taal met deze pret-epiek
maar wat mooiweerverhalers ook beweren:
ballades zijn een kwestie van techniek*

Ik vind het lekker om in de strofe het misverstand aan te stippen dat de vaste vorm ten koste zou gaan van het resultaat en moeilijker zou zijn. Sommigen beweren nog steeds dat dit zelfs per definitie het geval is. Het tegendeel is het geval. Dit is een paradox waar 'de rederijker in onze tijd' mee te maken krijgt.

In zo'n ballade mag je wat spelen met woorden. Ik kijk voor deze eerste regel, eindigend op -eit/-ijt wat mogelijk is met *rede* en *rijk(er)*. 'Rijk' heeft uiteenlopende betekenissen zoals *land, gebied, regering, sfeer/ruimte, domein* (als ook bijvoeglijke begrippen *vol, waardevol, gelukkig, gefortuneerd* en *kostbaar*). Dit zijn dankbare woorden in een gedicht.

Voor de 'sfeer van nu' of 'tegenwoordig' gebruik ik 'het rijk van heden'. Dit wil ik graag koppelen aan het begrip 'rede'. Bijvoorbeeld: we leven in een tijd dat de antirijmers het wel heel bont maken, waarbij de *rede* soms verloren gaat: *het rijk van heden raakt zijn rede kwijt*.
Als begin kies ik het voegwoord 'maar', om de tegenstelling met het voorgaande te benadrukken.

Maar 't rijk van heden lijkt zijn rede kwijt

Een mooie beginzin. Wat kunnen we er verder mee bij het invullen van het bekende schema?

Maar 't rijk van heden lijkt zijn rede kwijt

-eren

-ijt/eit

-eren

We kunnen de basisgedachte uit de eerste regel verder uiteenzetten. Het woord regel (betekenissen o.m. *versregel, reeks, lijn, tekstregel, orde, wet/bepaling/voorschrift, gewoonte*). Mensen zijn tegenwoordig haast allergisch voor 'regels'. Die zijn er immers altijd te veel... Dus kom ik op:

want regels weet men niet meer te waarderen

Iets op -heid hebben we nog niet gehad, dus van die mogelijkheid maak ik nu graag gebruik. Wat mij aantrekt is het woord 'losbandigheid', maar dan ook in de betekenis van 'geen beknelling', losse zwembandjes. Ik zoek iets met het binnenrijm -ijk erin. De regels maken plaats voor losbandigheid... moet *wijken*:

ze moeten wijken voor losbandigheid

Daardoor geef je de ideeën waar de rijm je naartoe stuurt, geen kans. Je verwaarloost ze. Ik zoek naar een (werk)woord op -eren. Voor de hand ligt 'creperen'. (De 'p' is al eens gebruikt, maar dat is al zo lang geleden...) Je laat ideeën al in het begin 'creperen':

Maar 't rijk van heden lijkt zijn rede kwijt

want regels weet men niet meer te waarderen

ze moeten wijken voor losbandigheid

waardoor ideeën in de kiem creperen

-eren

-ijt/-eid

-eren

ballades zijn een kwestie van techniek

In de vijfde regel van deze strofe maak ik de paradox (van pag. 11 onderaan) expliciet:

De paradox: juist strengheid helpt creëren

Tot deze kernachtige bewering in vier woorden was ik nooit gekomen zonder de 'dwang' (beter gezegd: zonder de *uitnodiging*) van het rijm en het metrum. Het maakt daarbij niet uit over welk onderwerp het gaat, je kunt het altijd gebruiken. Een goede gedachte, die we uiteraard kunnen laten eindigen op -iek:

een uitkomst dus bij iedere thematiek

Nog een regeltje op -eren te gaan, die de lijm vormt met de laatste (stok)regel. Reeds gebruikt hebben we: b-, s-, m-, ll- (uitspraak: j), p-, sm-, t-, l-, d-, nog eens p- en ë- (uitspraak: j). Wat hebben we nog voor rijmwoorden voor passende woorden? Genoeg: -keren, -heren (niet), -zweren, -scheren, -neren, -geren.

Bij 'scheren' denk ik aan 'over één kam scheren'. Kan ik hier wat mee? Het betekent 'alles hetzelfde maken'. Je kunt echter niet vragen: over welke kam wil jij het dit keer scheren? Alhoewel, een schapenscheerder geeft natuurlijk de keuze. Maar het schaap blijft hetzelfde en het moet worden geschoren. Hoe je het ook wilt zien, daar kom je niet omheen, *over welke kam je ook wilt scheren*.

Een aardig, betekenisvol idee voor deze regel. Het is mooi om een verband te leggen met de laatste regel. Dit verstrekt de suggestie van een conclusie. In dit geval voldoet het voegwoord *want*:

want over welke kam je ook wilt scheren

ballades zijn een kwestie van techniek

Klaar dus?

Nu lijkt het erop alsof het gedicht klaar is. Er zijn 28 regels die volgens de regelen der kunst zijn ingevuld met begrijpelijke en samenhangende Nederlandse taaluitingen:

*Een rederijker die in onze tijd
verdwaald toch een ballade wil proberen
lijkt wijs als hij zich aan een thema wijdt -> 'lijkt' is iets spannender (en binnenrijm)
dat Jan en alleman kan amuseren
Zijn boodschap zal hij sierlijk kostumeren
het metrum vast, de vorm ervan klassiek
dus gaat hij zich poëtisch outilleren:
ballades zijn een kwestie van techniek*

*Hij werpt zijn meetgereedschap in de strijd,
zodat hij weet wanneer te decouperen;
het kommateken (dat hij liever mijdt)
als olie om de schakels wat te smeren
Hij kan bij nood de botte bijl hanteren,
een instrument bekend als weinig chique
Het betere werk vergt slijpen en fileren: -> anders dubbeling met r. 17 + tweemaal blijft
ballades zijn een kwestie van techniek*

*Maar 't rijk van heden lijkt zijn rede kwijt
en regels weet men niet meer te waarderen -> even verderop opnieuw gebruikt; 'en' kan hier ook.
ze moeten wijken voor losbandigheid
waardoor ideeën in de kiem creperen
De paradox: juist strengheid helpt creëren
een uitkomst dus bij iedere thematiek
want over welke kam je ook wilt scheren
ballades zijn een kwestie van techniek*

*Prince, laat de vindingrijkheid triomferen
en eer de taal met deze pret-epiek
maar wat mooiweerverhalers ook beweren:
ballades zijn een kwestie van techniek*

Eén ding ontbreekt nog: de titel.

Op de volgende pagina het voorlopige resultaat. Ik laat dit nog een paar dagen liggen en dan gaan we kijken of ik zo nog iets kan verbeteren. Daartoe lees ik het geheel tweemaal rustig door met een voelspriet uit voor een naam.

Ik kom op 'Weer een rede rijker'.

Weer een rede rijker

*Een rederijker die in onze tijd
verdwaald toch een ballade wil proberen
lijkt wijs als hij zich aan een thema wijdt
dat Jan en alleman kan amuseren
Zijn boodschap zal hij sierlijk kostumeren
het metrum vast, de vorm ervan klassiek
dus gaat hij zich poëtisch outilleren:
ballades zijn een kwestie van techniek*

*Hij werpt zijn meetgereedschap in de strijd,
zodat hij weet wanneer te decouperen;
het kometteken (dat hij liever mijdt)
als olie om de schakels wat te smeren
Hij kan bij nood de botte bijl hanteren,
een instrument bekend als weinig chique
Het betere werk vergt slijpen en fileren:
ballades zijn een kwestie van techniek*

*Maar 't rijk van heden lijkt zijn rede kwijt
en regels weet men niet meer te waarderen
ze moeten wijken voor losbandigheid
waardoor ideeën in de kiem creperen
De paradox: juist strengheid helpt creëren
een uitkomst dus bij iedere thematiek
want over welke kam je ook wilt scheren
ballades zijn een kwestie van techniek*

*Prince, laat de vindingrijkheid triomferen
en eer de taal met deze pret-epiek
maar wat mooiweerverhalers ook beweren:
ballades zijn een kwestie van techniek*